

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το βιβλίο αυτό φιλοδοξεί να συμβάλει στον προβληματισμό για την κρίση που αντιμετωπίζει η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) και γενικότερα η Ευρώπη αυτή την περίοδο. Μια κρίση που πλήττει ιδιαίτερα χώρες σαν την Ελλάδα. Αφορμή για να τολμήσουμε να καταπιαστούμε συστηματικά με το όλο θέμα ήταν τα αρνητικά αποτελέσματα των δημοψηφισμάτων στη Γαλλία και την Ολλανδία που ακύρωσαν μια (υποτίθεται) δρομολογημένη διαδικασία (συνταγματικής) μεταρρύθμισης και μας έφεραν όλους (τόσο αυτούς που υιοθέτησαν θετική όσο και αυτούς που υιοθέτησαν αρνητική στάση στα δημοψηφίσματα) σε αδιέξοδο.

Βαθύτερη αιτία βέβαια υπήρξε η αίσθηση που είχαμε ότι συνολικά η κρίση της ΕΕ, διαφορετική από τα ως τώρα συνήθη προβλήματα, αφορά στον γενικότερο στρατηγικό, πολιτικό και κοινωνικό προσανατολισμό της Ευρώπης. Έκτοτε βέβαια πέρασαν σχεδόν τρία χρόνια και ήδη υφίσταται η απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου για την καθιέρωση της μεταρρυθμιστικής συνθήκης (ΜΣ) την οποία όλοι τείνουμε να αποδεχθούμε ως το μικρότερο κακό στην υπάρχουσα, λίγο πολύ τελματωμένη κατάσταση. Η στοχαστική όμως προσαρμογή είναι η χειρότερη λύση. Η Ενωμένη Ευρώπη αποτελεί τη σημαντικότερη στρατηγική επιλογή της εποχής μας και ως εκ τούτου οι προσπά-

θεις πρέπει να κατατείνουν στην ουσιαστική ανασύνταξη της προς όφελος των πολιτών της και στην εμπέδωση του νέου ρόλου της στο διεθνές σύστημα.

Το βιβλίο αποτελείται, εκτός από την εισαγωγή και το επίμετρο, από δύο μέρη και επτά κεφάλαια. Τα δύο μέρη περιλαμβάνουν τρία κεφάλαια στο καθένα από τα οποία προστίθεται ένα ακόμα καταληκτικό κεφάλαιο.

Το πρώτο μέρος αφορά στην ανάλυση της κρίσης, ενώ στο δεύτερο γίνεται μια προσπάθεια να προταθούν διέξοδοι. Το καταληκτικό κεφάλαιο περιλαμβάνει μια νέα αφήγηση για την Ευρώπη.

Τα τρία κεφάλαια του πρώτου μέρους αφορούν, κατά σειρά, στη διεθνή θέση της ΕΕ, στην πολιτική της κρίση και στην κρίση εκπροσώπησης. Στα τρία αυτά κεφάλαια αντιστοιχούν τα τρία κεφάλαια του δευτέρου μέρους που ασχολούνται με την κοινή εξωτερική πολιτική της ΕΕ, με την εσωτερική της διακυβέρνηση και με τις προσπάθειες για ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο που είναι δυνατόν να στηριχθεί στις νέες κοινωνικές δυνάμεις που υποστηρίζουν την ευρωπαϊκή προσπάθεια και μπορούν να πρωτοστατήσουν στην πορεία ανάκαμψης. Το καταληκτικό κεφάλαιο αποπειράται να σκιαγραφήσει μια Ευρώπη ικανή να κινήσει το ενδιαφέρον και να κερδίσει την αγάπη των πολιτών της.

Το βιβλίο δεν φιλοδοξεί να κομίσει γλαύκα εις Αθήνας, αλλά να συναθροίσει τα στοιχεία του σχετικού διαλόγου και να δώσει μια, αν όχι αισιόδοξη, τουλάχιστον δυναμική απάντηση στην περιρρέουσα αδράνεια και απορία.

Αν καταφέρει να ταράξει, έστω και λίγο, τα λιμνάζοντα ύδατα θα έχει επιτύχει μεγάλο μέρος του στόχου του.

Ιστορική αναδρομή και διάγνωση

Υπάρχει άλλη δυνατότητα επιβίωσης των ευρωπαϊκών κρατών, εθνών και λαών στην εποχή της παγκοσμιοποίησης από τη συνεργασία τους στα πλαίσια της ΕΕ; Στο αμείλικτο αυτό ερώτημα εμείς απαντούμε αρνητικά, γεγονός που σημαίνει ότι οφείλουμε να ενσκύψουμε στα προβλήματα του κοινού μας σπιτιού και να προσπαθήσουμε να τα λύσουμε.

Η Κίνα, η Ινδία, η Βραζιλία και ο υπόλοιπος κόσμος θα βρεθούν σύντομα σε θέση αντίπαλου δέους απέναντι στις ΗΠΑ που έμειναν η μόνη, αλλά ταυτόχρονα ανίκανη να διαχειριστεί την παγκόσμια πραγματικότητα, υπερδύναμη στον πλανήτη. Και η Ευρώπη κινδυνεύει να χάσει την ευκαιρία να διαδραματίσει τον πρωτοποριακό ρόλο που θα μπορούσε να αναλάβει στον αναδυόμενο πολυπολικό κόσμο του 21ου αιώνα.

Σειρά γεγονότων, όπως τα αποτελέσματα των δημοψηφισμάτων στη Γαλλία και στην Ολλανδία, παλιότερα η αδυναμία αποτροπής του πολέμου στο Ιράκ και το πάγωμα των εξελίξεων στην ΕΕ, πιστοποιούν με χίλιους τρόπους την κρίση, την οποία βιώνουμε ως αίσθηση αδιεξόδου. Η κρίση είναι γενικότερη έννοια στην ύστερη νεωτερικότητα. Συνυφίνεται με την οργάνωση της ζωής μας στον δυτικό κόσμο. Αυτή την εποχή όμως στην Ευρώπη, το αδιέξοδο της ευρωπαϊκής οικοδόμησης και προοπτικής είναι εμφανές και αγκαλιάζει ταυτόχρονα τις επιμέρους εθνικές στρατηγικές. Η Ευρώπη βρίσκεται σε βαθιά κρίση: ταυτότητας, θεσμών, στόχων, ηγεσιών, πολιτικών.

Το ευρωπαϊκό μοντέλο μοιάζει να νοσεί από την επιτυ-

χία του. Μετά από μισό περίπου αιώνα σημαντικών επιτευγμάτων στερείται νέων ιδεών που θα μπορούσαν να το οδηγήσουν στην αλλαγή και την εξέλιξη. Τώρα αναδύονται οι αδύναμες όψεις αυτής της επιτυχίας, η σκοτεινή πλευρά του φεγγαριού.

Η αρνητική ενοποίηση (κατάργηση των εμποδίων στις συναλλαγές) ουσιαστικά ολοκληρώθηκε. Η θετική ενοποίηση (που απαιτεί καινοτόμες πολιτικές) δεν διαφαίνεται στον ορίζοντα. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ) πελαγοδρομεί. Η έρευνα και τεχνολογία ασφυκτιούν. Η κοινή ενεργειακή πολιτική, παρά τις προσπάθειες, παραμένει σε εμβρυακό επίπεδο. Οι θεσμοί δεν λειτουργούν πλέον αποτελεσματικά και ο προϋπολογισμός δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες στήριξης των διαδοχικών διευρύνσεων και της κοινωνίας της καινοτομίας και της γνώσης. Η προσπάθεια για κοινή εξωτερική πολιτική συναντά εμπόδια παρά το γεγονός ότι στα περισσότερα ζητήματα υπάρχει κοινή ευρωπαϊκή οπτική.

Στην πλούσια ευρωπαϊκή πολιτική φιλολογία, δεν διαφαίνονται απτές κατευθύνσεις εξόδου από την κρίση. Η κεντροαριστερά και η κεντροδεξιά, οι δυο μεγάλες πολιτικές οικογένειες που έχουν πεδίο αναφοράς την Ευρώπη και λίγο πολύ προσπαθούν να ερμηνεύσουν και να προσανατολίσουν τις παγκόσμιες εξελίξεις, βρίσκονται σε αμηχανία. Αλλά και η κοινωνία των πολιτών και τα διάφορα μαζικά κινήματα αναπαράγουν τα αδιέξοδα. Τα υποκείμενα των αλλαγών (κοινωνικά και πολιτικά), οι πολίτες, εμφανίζονται διστακτικοί σε κάθε μεταρρύθμιση.

Υπάρχει κρίση, και θα ήταν περιεργό να μην υπήρχε, εφόσον η ΕΕ οικοδομήθηκε στη διάρκεια του διπολικού

κόσμου, ενώ η παγκόσμια συγκυρία μετά το 1989-90 και συνεχώς μεταβάλλεται με ιλιγγιώδεις ρυθμούς. Τίθεται εκ των πραγμάτων το αίτημα της προσαρμογής στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Και η προσαρμογή αυτή είναι οδυνηρή διότι συγκρούεται με πεποιθήσεις και συνήθειες βαθιά ριζωμένες στο ευρωπαϊκό *humus*.

Τα τελευταία πενήντα χρόνια, η Ευρώπη έχει να επιδείξει εντυπωσιακά επιτεύγματα. Απέναντι στις πολεμικές συρράξεις και τις οικονομικές καταστροφές του παρελθόντος, τα ευρωπαϊκά έθνη, με παραδειγματικό άξονα τη γαλλογερμανική συμφιλίωση, αποκήρυξαν την πολιτική της ισχύος και υιοθέτησαν την ειρηνική συνεργασία.

Απέναντι στο μοντέλο του υπαρκτού σοσιαλισμού, αντέταξαν το δικό τους κοινωνικοπολιτικό όραμα. Ένα σύστημα που, χωρίς να καταργεί την ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και την επιχειρηματική πρωτοβουλία, αντισταθμίζει την ανταγωνιστικότητα με την αρχή της κοινωνικής δικαιοσύνης και με μια μακροοικονομική διαχείριση ικανή να επιτυγχάνει ταχύρρυθμη ανάπτυξη και πλήρη απασχόληση. Ήταν –και παραμένει– το ευρωπαϊκό κοινωνικό μοντέλο. Σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στην Ανατολική Ευρώπη, δεν ζητήθηκε από τους Δυτικοευρωπαίους να πληρώσουν τα επιτεύγματα του μοντέλου αυτού με περιορισμούς των πολιτικών τους ελευθεριών, των ατομικών ή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους.

Μέσα στο κλίμα της πρωταρχικής ανάγκης για οικονομική ανασυγκρότηση στα χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν φυσικό η ενοποίηση της Ευρώπης να αρχίσει από τον οικονομικό τομέα. Οι επιτυχίες στον τομέα αυτό υπήρξαν ταχείες και σημαντικές: η τελωνειακή ένω-

ση πραγματοποιήθηκε πριν λήξει το χρονοδιάγραμμα και εξελίχθηκε σύντομα στη μεγάλη ενιαία εσωτερική αγορά. Η ΚΑΠ αναζωογόνησε την ερημωμένη ύπαιθρο και αύξησε εντυπωσιακά το αγροτικό εισόδημα αίροντας το επισιτιστικό έλλειμμα της Ευρώπης. Η κοινοτική αλληλεγγύη προς τις χώρες της συνοχής αλλά και τον Τρίτο Κόσμο έδωσε στη γηραιά ήπειρο νέα αυτοπεποίθηση σχετικά με τις δυνατότητες και τις ικανότητές της. Το κορυφαίο επίτευγμα της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ΟΝΕ), το κοινό νόμισμα, το ευρώ, έμοιαζε να εγκαινιάζει μια νέα περίοδο ευρωπαϊκής ηγεμονίας στο παγκόσμιο στερέωμα.

Ωστόσο, παρά τις κοσμοϊστορικής σημασίας επιτυχίες, το αίσθημα ικανοποίησης, ελπίδας, συμμετοχής στα κοινοτικά δρώμενα των λαών της Ευρώπης τα τελευταία χρόνια εξασθενεί. Βέβαια, η απομάκρυνση αυτή δεν σημαίνει ότι οι πολίτες έχουν στραφεί ενάντια στην ευρωπαϊκή ιδέα, ότι τους έχει κυριεύσει αντιευρωπαϊκό μένος ή αταβιστική επιθυμία επιστροφής στους παλιούς εξοντωτικούς εθνικούς εγωισμούς.

Η αποστασιοποίηση των πολιτών ξεκινά από και αφορά κυρίως την τρέχουσα λειτουργία των ευρωπαϊκών θεσμών που θεωρείται από την πλειονότητα αδιαφανής, απόμακρη και μη ικανοποιητική. Απέχουν από τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ενδιαφέρονται όλο και λιγότερο για τις κοινοτικές εξελίξεις· τα τεκταινόμενα στις Βρυξέλλες δεν τους αφορούν.

Οι ευρωπαίοι πολίτες βλέπουν διάφορες κοινωνικές πληγές, οι οποίες θεωρούσαν πως είχαν οριστικά ιαθεί – ανεργία, ανασφάλεια, αδυναμία του κοινωνικού κρά-

τους να καλύψει ζωτικές τους ανάγκες— να περιζώνουν πάλι απειλητικά τον ευρωπαϊκό χώρο. Διαπιστώνουν ότι η πορεία προς την οικονομική ολοκλήρωση δεν προσφέρει ορατή και αποτελεσματική άμυνα του ευρωπαϊκού κοινωνικού μοντέλου απέναντι στις πιέσεις που συσσωρεύονται από την εντατικοποίηση του παγκόσμιου ανταγωνισμού.

Τα εντεινόμενα (νόμιμα και παράνομα) μεταναστευτικά ρεύματα δεν εντάσσονται (όπως συνέβη στην εποχή της ανασυγκρότησης) στο πλαίσιο στοχευμένων πολιτικών κοινωνικής ένταξης. Αντίθετα, κερδίζουν έδαφος πάσης φύσεως ρατσιστικές και ξενοφοβικές αντιλήψεις και πολιτικές που ενισχύουν τα ακροδεξιά ρεύματα στο κοινωνικό σώμα.

Οι λαοί των μικρών χωρών της Μεσογείου (Ελλάδας, Πορτογαλίας αλλά και Ισπανίας), που μόλις εξέρχονταν από πολύχρονες δικτατορίες, βρήκαν στην ΕΕ όχι μόνο προοπτικές οικονομικής ευημερίας αλλά και συνθήκες διεύρυνσης της δημοκρατίας και της εθνικής τους ασφάλειας.¹

Δεν συμβαίνει το ίδιο με τις κυβερνήσεις και τους

1. Μέσα σ' έναν κόσμο κινδύνων στις παρυφές της ζώνης της αστάθειας (Μέση Ανατολή), η Ελλάδα βρήκε την ευκαιρία να έχει, στο ευρωπαϊκό πλαίσιο, ασφαλείς στρατηγικούς στόχους πέραν ενός άγονου, στα όρια της πολεμικής αναμέτρησης, ανταγωνισμού με την Τουρκία. Και άλλες μικρότερες χώρες, που δεν αντιμετωπίζουν τόσο έντονα προβλήματα εθνικής ασφάλειας, αλλά οι λαοί τους λειτουργούσαν σε απομονωμένο «κοινοτιστικό» περίβλημα εθνικής μοναξιάς βρήκαν ανοιχτό πεδίο να συμμετάσχουν, να δράσουν και να οραματισθούν.

λαούς του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού. Δεν αισθάνονται ότι η ΕΕ θα αποτελέσει τη βάση ασφάλειας, ευημερίας, επέκτασης των ελευθεριών και εκδημοκρατισμού των κοινωνιών τους. Ουσιαστικά, στην Ευρώπη της διεύρυνσης η ολοκλήρωση διέρχεται από την υπέρβαση δύο διαφορετικών ιστορικών διαδικασιών, της μετα-εθνικής πορείας για τη Δυτική Ευρώπη και της εθνικής συγκρότησης για την Ανατολική Ευρώπη. Δύο ιστορικών διαδικασιών τις οποίες η πολιτική καλείται να εναρμονίσει.

Οι πολίτες μοιάζουν να μην κατανοούν την Ευρώπη. Δεν διακρίνουν πια τη σύνδεση ανάμεσα στις ιστορικές επιτυχίες και στα δικά τους καθημερινά προβλήματα. Οι πολίτες δεν φαίνεται πια να παρακολουθούν το νήμα της πορείας προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση. Δεν καταλαβαίνουν πού οδηγούν οι αποφάσεις. Τα όσα γίνονται δεν είναι πλέον προφανές ότι συνδυάζονται με κάποιο μεγάλο όραμα. Η *de facto* νομιμοποίηση της ΕΕ εξασθενεί.

Η κόπωση των κοινοτικών μεθόδων εκδηλώνεται ακριβώς τη στιγμή κατά την οποία η Ευρώπη έχει, περισσότερο από ποτέ, ανάγκη από δυναμισμό προκειμένου να ολοκληρώσει το ιστορικό στάδιο της μεγάλης προς ανατολάς διεύρυνσης. Το ευρωπαϊκό σχέδιο απαιτεί ριζική αναδιάρθρωση και ανανέωση, προκειμένου να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις του 21ου αιώνα.

Η αποξένωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης από τους πολίτες

Το σημαντικότερο ίσως πρόβλημα της Ευρώπης είναι η προϊούσα αποξένωσή της από τους πολίτες. Πρόκειται

για πρόβλημα διάχυτο και γι' αυτό δύσκολο να προσδιορισθεί. Δεν είναι σαφή τα στοιχεία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος που ενοχλούν τους πολίτες.

Οι ευρωπαϊκές ηγεσίες, ήδη από την αρχή της λειτουργίας των ευρωπαϊκών θεσμών, έθεσαν το πρόβλημα της αναζήτησης ταυτότητας. Ένα σύνολο δηλαδή συμβόλων και συμβολισμών, στους οποίους θα μπορούσαν να αναγνωριστούν συλλογικά και να ταυτιστούν μαζί τους οι εθνότητες και οι πολίτες που μετέχουν στο κοινό εγχείρημα.

Ήδη από το 1973, η Ευρωπαϊκή, τότε, Κοινότητα έδωσε στη δημοσιότητα την πρώτη επίσημη διακήρυξη περί ευρωπαϊκής ταυτότητας. Το 1975, ο Leo Tindemans – τότε πρωθυπουργός του Βελγίου– επέμεινε στην ανάγκη οικοδόμησης κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και το 1985 η ιταλίδα ευρωβουλευτής Antonino πρότεινε την καθιέρωση κοινών συμβόλων με στόχο την ενίσχυση της ταυτότητας αυτής. Αποτέλεσμα των προτάσεων αυτών ήταν η υιοθέτηση κοινού τύπου διαβατηρίου, ευρωπαϊκού ύμνου και ευρωπαϊκής σημαίας. Το 1993, ο βέλγος ευρωβουλευτής De Clerck εισηγήθηκε ευρύτερη επικοινωνιακή πολιτική της ευρωπαϊκής ιδέας στους πολίτες της Ευρώπης, απότοκο της οποίας υπήρξαν τα τηλεοπτικά κανάλια Euro news για τις ειδήσεις και Arte για τον πολιτισμό. Πάνω στην ίδια λογική έχουν θεσπιστεί δεκάδες ευρωπαϊκά βραβεία, οργανώνονται πολλά φεστιβάλ, γίνονται εκατοντάδες ευρωπαϊκές διασκέψεις πάσης φύσεως και έχει εντατικοποιηθεί η αδελφοποίηση διαφόρων μεγαλύτερων και μικρότερων πόλεων ολόκληρης της ηπείρου. Τελευταία, και το ευρώ σαφώς συμπεριλαμβάνεται στη σειρά των μέτρων

αυτών, με μείζονα μάλιστα οικονομική, πολιτική και συμβολική σημασία, εφόσον βρίσκεται στις τσέπες όλων σχεδόν των ευρωπαϊών πολιτών. Παράλληλα, μεγάλες προσπάθειες έχουν καταβληθεί για την προώθηση της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας στη νεολαία, μέσω της εκπαίδευσης, με την εισαγωγή ευρέως φάσματος προγραμμάτων ανταλλαγής φοιτητών, ερευνητών και πανεπιστημιακών (Erasmus, Leonardo, Socrates και Tempus).

Όλες αυτές οι δράσεις και πρωτοβουλίες είχαν ασφαλώς όχι ευκαταφρόνητα αποτελέσματα. Δεν καλλιεργούν όμως όσο χρειάζεται τη λαϊκή ταύτιση με την ευρωπαϊκή ιδέα. Ορισμένοι πιστεύουν ότι από όλες αυτές τις ενέργειες λείπει ο ενθουσιασμός. Η έμφαση εξακολουθεί να δίνεται πάντοτε στην προώθηση της ταύτισης με την Ένωση ως οικονομικής κυρίως οντότητας. Όπως όμως σωστά ανέφερε ο πρόεδρος Delors, ίσως ο πρόεδρος με τη μεγαλύτερη συμβολή στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, «δεν μπορεί κανείς να αγαπήσει μια κοινή αγορά, χρειάζεται και κάτι ακόμα».

Όσοι οραματίζονται μιαν Ευρώπη που θα είναι κάτι παραπάνω από κοινή αγορά οφείλουν να της προσδώσουν το ανάλογο πάθος και τη συγκίνηση που ενέπνεαν στην αρχική φάση τα κατ' ιδίαν εθνικά κράτη. Χρειάζεται η δημιουργία ενός πραγματικού ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου και προοπτικά η δημιουργία ευρωπαϊκού δήμου, αναγκαίου όρου για τη μετεξέλιξη της ΕΕ σε πραγματική νέου τύπου ομοσπονδία.²

2. «Αν επιτυχανόταν η διαμόρφωση ενός Ευρωπαϊκού Δημόσιου Χώρου θα μπορούσαν να αναπτυχθούν ενώσεις, πρωτοβου-

Από τα όσα αναφέρουμε σε τούτη την εισαγωγή, είναι φανερό για μας ότι το ευρωπαϊκό οικοδόμημα βρίσκεται σε σταυροδρόμι, σε γενικότερη κρίση προσανατολισμού.

Η Ευρώπη διέρχεται *κρίση στρατηγικού προσανατολισμού* στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Ενώ εκ των πραγμάτων οφείλει να έχει μια λίγο πολύ κοινή θέση για τη νέα αρχιτεκτονική του σύγχρονου κόσμου, μετεωρίζεται ανάμεσα στο μονοπολισμό, με την απόλυτη κυριαρχία των ΗΠΑ, και στον πολυπολισμό, όπου ένας από τους βασικούς πόλους είναι η ίδια η ΕΕ. Αυτός ο μετεωρισμός έγινε εντονότερος μετά την αμερικανική εισβολή στο Ιράκ και ίσως είναι ώρα να παύσει πριν η υφήλιος και μαζί της η Ευρώπη βυθιστούν στο χάος.

Η Ευρώπη θέτει σε κίνδυνο τη μεγάλη της πολιτική των τελευταίων χρόνων, την *προς ανατολάς διεύρυνση*, που εκ των πραγμάτων την έφερε στο προσκήνιο των μεγάλων δυνάμεων. Αδυνατεί ως τώρα να βρει τη βασιλική οδό που θα συνδυάζει εποικοδομητικά τη διεύρυνση με την εμπάθυνση. Μια οδό που θα κρίνει την ίδια την ύπαρξή της ως μεγάλης, σε δυναμική εξέλιξη, οντότητας στον σύγχρονο κόσμο.

Η Ευρώπη βρίσκεται σε *κρίση κυρίαρχου πολιτικού* λόγου αφού, την τελευταία περίοδο, ούτε η νέα σοσιαλδημοκρατία και οι άλλες εκφράσεις της κεντροαριστεράς ούτε οι διάφορες εκδοχές φιλελευθερισμού και νεοφιλελευθερισμού της κεντροδεξιάς, οι δυνάμεις δηλαδή που

λίες, κινήσεις πολιτών με εμβέλεια πέραν των εθνικών συνόρων, μια Ευρωπαϊκή κοινωνία πολιτών». J. Habermas: *Η εποχή των μεταβάσεων*. Εκδ. Scripta, Αθήνα 2006, σελ. 24.

συνθέτουν το σύγχρονο εκσυγχρονιστικό πρόγραμμα, έχουν επεξεργασθεί και προωθούν πειστικές πολιτικές προτάσεις. Λείπουν οι στρατηγικές που θα δημιουργούσαν ένα νέο θετικό κλίμα απόκλισης απόψεων και αντίστοιχων συγκλίσεων, που θα επέτρεπαν στον ευρωπαϊό πολίτη να οραματιστεί το μέλλον.

Στην Ευρώπη, το κυριότερο εμπόδιο εντοπίζεται στην *αδυναμία ύπαρξης υποκειμένων αλλαγής*, μαζικών κινήματων, δηλαδή, στα οποία θα μπορούσε να στηριχθεί ένα νέο μοντέλο αλλαγών και μεταρρυθμίσεων. Οι υπάρχουσες εκπροσωπήσεις στον πολιτικό και συνδικαλιστικό χώρο, που αποτέλεσαν τη βάση της σύγχρονης Ευρώπης, έχουν μπει πλέον σε φθίνουσα πορεία και ρέπουν περισσότερο προς την προάσπιση των κεκτημένων «των εντός του συστήματος» το οποίο παρουσιάζει και αυτό, στο σύνολό του, σημεία προϊούσας κόπωσης.

Οι πολίτες δυσκολεύονται να αποδεχθούν τις αλλαγές που έχουν επέλθει στο *αναπτυξιακό ευρωπαϊκό πρότυπο*, ενώ και οι ίδιοι οι θεσμοί παρουσιάζουν αδυναμία προσαρμογής. Το νέο πολύπλοκο τοπίο της απασχόλησης, όταν δεν καθυστερεί να ενσωματώσει νέες καινοτόμες πρακτικές, δημιουργεί κλίμα περισσότερο ανασφάλειας παρά ευελιξίας. Η αδυναμία προσαρμογής διαφαίνεται ακόμη και στους ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης αλλά και στην εξάντληση των ίδιων των κοινοτικών εργαλείων χρηματοδότησης της ανάπτυξης, την ίδια τη λειτουργία της ΕΕ.

Η Ευρώπη είναι ώρα να επανασχεδιάσει το *θεσμικό της οικοδόμημα*, με τρόπο που να απαντά ταυτόχρονα στην πίεση της παγκοσμιοποίησης αλλά και της διεύρυνσης, της μικρής λεγόμενης παγκοσμιοποίησης. Οφείλει

να ανανεώσει τις τεχνογνωσίες της, δημιουργώντας νέες καινοτόμες πρακτικές, και να βοηθήσει τους ευρωπαίους πολίτες να υπερβούν το επίπεδο των απλών παραγωγών και να γίνουν οι δημιουργοί που χρειάζεται ο σημερινός κόσμος.

Η ελληνική «ιδιαιτερότητα»

Ο λόγος για τον οποίο συγγράψαμε αυτό το βιβλίο έχει βεβαίως να κάνει με τη γενικότερη ευρωπαϊκή αμηχανία που επηρεάζει αποφασιστικά το μέλλον μας. Αισθανόμαστε όμως ότι η αμηχανία αυτή έχει μεγαλύτερες επιπτώσεις για τη χώρα μας. Τα τελευταία χρόνια, οι στρατηγικές της αναδίπλωσης και του ευρωσκεπτικισμού, που υπόρρητα και παράλληλα με την ευρωπαϊκή στασιμότητα κυριαρχούν, έχουν οδηγήσει τη χώρα μας σε πλήρες αδιέξοδο. Αντί να ενισχυθεί η θέση της στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα, επιστρέφουμε στην ελληνική ιδιομορφία, στην κυριαρχία δηλαδή, και πάλι, των αδυναμιών της ελληνικής κοινωνίας

Είχαμε αλήθεια συνηθίσει και εφησυχάσει με την ιδέα ότι το ευρωπαϊκό πλαίσιο, πέραν της οικονομικής ευημερίας που σε μεγάλο βαθμό απολαμβάνει η κοινωνία μας, παρέχει και τη δυνατότητα ένταξης σε αυτό μιας σχεδιασμένης εθνικής στρατηγικής ασφάλειας και προοπτικής. Ας μην ξεχνάμε πως μια, ίσως για πρώτη φορά στα ελληνικά δεδομένα, σχεδιασμένη εθνική στρατηγική οδήγησε σχεδόν στην ολοσχερή επίλυση της τελευταίας σημαντικής εθνικής εκκρεμότητας που καθήλωνε τη χώρα, την ένταξη δηλαδή της Κύπρου στην ΕΕ.

Η ελληνική περίπτωση έχει τη σημασία της. Διότι σε αυτή την επική πορεία ολοκλήρωσης και συνεχούς διεύρυνσης, η περίπτωση της Ελλάδας ήταν ακραία θετική. Δικαιώθηκε η προσπάθεια του Κωνσταντίνου Καραμανλή να επιτύχει την ένταξη μιας πραγματικά αδύναμης χώρας στην Ευρώπη το 1981. Στη συνέχεια ο Ανδρέας Παπανδρέου βαθμιαία –παρά τις δικές του ρητορείες της εποχής και το αντιευρωπαϊκό κλίμα– ενσωμάτωσε με επιτυχία τη χώρα στο κοινοτικό οικοδόμημα. Ο Κώστας Σημίτης ολοκλήρωσε τη συμμετοχή της ως χώρας του σκληρού πυρήνα της Ένωσης με την ένταξη στην ΟΝΕ, την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ και το εν γένει άνοιγμα της Ελλάδας, με αυτοπεποίθηση και χωρίς φοβίες, στον παγκόσμιο στίβο.

Ωστόσο, η ελληνική εμπειρία κινδυνεύει τώρα να καταστεί αρνητική από τη στιγμή που, μέσα στο κλίμα της ευρωπαϊκής κρίσης, επικρατούν και στη χώρα μας λογικές αναδίπλωσης. Κυριαρχεί βαθμιαία μια στρατηγική αμηχανία που αγκαλιάζει όλους τους τομείς της κοινωνίας μας.

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, που για μια περίοδο φάνηκαν να αποτελούν βάση για την επέκταση της ζώνης σταθερότητας στην Ανατολική Μεσόγειο, ξαναμπήκαν σε περίοδο αβεβαιότητας. Η ορμητική είσοδος στο προσκήνιο του δυναμικού κινήματος εκδημοκρατισμού των Τουρκοκυπρίων, κινήματος που, παρά το μικρό του μέγεθος, μπορούσε να έχει σημαντική επίδραση στην Τουρκία και στην ευρύτερη Μέση Ανατολή, αντιμετωπίστηκε αρνητικά από την ελληνική πλευρά. Επικράτησαν οι λογικές του λεγόμενου μηδενικού αθροίσματος. Και φυσικά,

δυσκολίες δημιουργήθηκαν στο ισχυρό και βαθύ κύμα εκδημοκρατισμού της Τουρκίας το οποίο, υπό τον Erdogan, συνεχίζει τη δική του δυναμική πορεία. Η μεγάλη πολιτική επέκταση της σταθερότητας, της ειρήνης και της ευημερίας στην περιοχή ουσιαστικά εγκαταλείπεται από τη χώρα που την εκπόνησε και την ανήγαγε σε ευρωπαϊκή στρατηγική. Το γεγονός αυτό δημιουργεί επίσης προβλήματα στη διαδικασία περαιτέρω διεύρυνσης και στην ευρύτερη δυναμική της ΕΕ. Αφήνει τη χώρα μας χωρίς στρατηγική. Την επαναφέρει στους αδιέξοδους βαλκανικούς ορίζοντες.

Όσο όμως είναι κρίσιμη η τάση εθνικής αναδίπλωσης που παρατηρείται τα τελευταία χρόνια για τη στρατηγική αποδυνάμωση της χώρα μας, εξίσου σημαντικές είναι και οι δυσκολίες που επιφέρει στην οικονομία, στην απασχόληση, στο περιβάλλον και αλλού. Περιορίζεται, με τον τρόπο αυτό, ο ζωτικός χώρος στον οποίο κινούνται τα πιο ανήσυχα πνεύματα της κοινωνίας μας, τα οποία την τροφοδοτούν με νέες ιδέες προσπαθώντας να διαρρήξουν το στενό και συντηρητικό περιβάλλον της εθνικής μοναξιάς.³

Η εθνική μοναξιά, ως εθνική αναδίπλωση, απειλεί όχι

3. «Μόνο η συμμετοχή μας σε μια υπερεθνική ισχυρή οικονομική και πολιτική εξουσία μπορεί να δημιουργήσει τις συνθήκες, ώστε να αντιμετωπίσουμε αποτελεσματικά τα κύρια προβλήματά μας. Γι' αυτό, ως μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρέπει να φροντίσουμε να βρισκόμαστε στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο σε λόγο και δυνατότητα επιρροής. Από την άλλη χρειαζόμαστε μια Ευρωπαϊκή Ένωση ισχυρή...». Κώστας Σημίτης: *Στόχοι, στρατηγική, προοπτικές*. Εκδ. Πόλις, Αθήνα 2007, σελ. 24.

μόνο τη συνέχιση της πορείας οικοδόμησης μιας ανοιχτής κοινωνίας –την οποία μετά το 1974 λίγο πολύ ακολουθήσαμε– αλλά επιταχύνει την επιστροφή στερεοτύπων που υποτίθεται πως είχαμε ξεπεράσει. Στερεοτύπων τα οποία, όταν και τις προηγούμενες δεκαετίες σποραδικά εμφανίζονταν στη ζωή της χώρας μας, προσπαθήσαμε να υπερβούμε καταφεύγοντας στον ευρωπαϊκό ορίζοντα και τις σχετικές κατακτήσεις. Δεν προτείνουμε, με όλ' αυτά, τη «χρήση» της Ευρώπης ως εξωτερικό καταναγκασμό για την πρόοδο της κοινωνίας μας. Αυτή η εποχή έκλεισε τον κύκλο της. Είναι πια καιρός και οι μικρές χώρες και οι πολίτες τους να δούμε την Ευρώπη ως δική μας υπόθεση. Μόνο τότε θα μπορέσουμε να συμβάλουμε καθοριστικά σ' ένα νέο, αποφασιστικό και προοδευτικό μεγάλο άλμα της ΕΕ προς το μέλλον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ανάδυση της Ευρώπης στη διεθνή σκηνή

1.1. Η Ευρώπη στην εποχή του διπολισμού

1.1.1. Το διεθνές διπολικό πλαίσιο

Μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στη διεθνή σκηνή, και παρά την ευφορία της νίκης, επικράτησε ο Ψυχρός Πόλεμος. Ο Ψυχρός Πόλεμος ξεκίνησε ως προσπάθεια των νικητών –Δύσης και Σοβιετικής Ένωσης– να καθορίσουν τις λεγόμενες ζώνες επιρροής ή, διαφορετικά, τα όρια της ισχύος τους.

Με τη γρήγορη υποκατάσταση της Αγγλίας από τις ΗΠΑ, οδηγηθήκαμε στη διαμόρφωση δύο πόλων/συστημάτων με επικεφαλής τις ΗΠΑ και τη Σοβιετική Ένωση αντίστοιχα.

Παράλληλα αναπτύχθηκε σε μεγάλη έκταση το ανταποικιακό κίνημα και ο Τρίτος Κόσμος ήρθε στο προσκήνιο ως μια νέα, σχετικά ανεξάρτητη, συνιστώσα του παγκοσμίου συστήματος. Το πώς λειτούργησαν οι δύο μεγάλες αντιθέσεις της εποχής, δηλαδή η αντίθεση των δυο

υπερδυνάμεων και η αντίθεση Βορρά-Νότου⁵ υπερβαίνει τις προθέσεις αυτού του βιβλίου. Το ουσιαστικό είναι πως από μια ορισμένη εποχή, ιδιαίτερα από τη λεγόμενη εποχή της στασιμότητας επί Brezhnev και εντεύθεν, οι αντιθέσεις του παγκοσμίου συστήματος περιορίζονται σ' έναν άγονο ανταγωνισμό μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων. Είναι η εποχή της κορύφωσης του ανταγωνισμού των εξοπλισμών και του φόβου των πολιτών σε όλο τον πλανήτη ότι ο κίνδυνος του πυρηνικού ολέθρου είναι υπαρκτός.

Οπωσδήποτε, το τέλος της δεκαετίας του '60 αποτελεί, στις διεθνείς εξελίξεις, σταθμό που προσδιορίζεται από κάποιο κορεσμό του μοντέλου ανασυγκρότησης της Ευρώπης, από την κορύφωση του αντιαποικιακού κινήματος αλλά και την παράλληλη κρίση στο ανατολικό μπλοκ.

Οι διεθνείς θεσμοί που δημιουργήθηκαν για να εκφράσουν τη μεταπολεμική ελπίδα για συνεργασία, όπως ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και το Συμβούλιο Ασφαλείας, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Παγκόσμια Τράπεζα, βαθμιαία κατέληξαν να αποτυπώνουν περισσότερο συσχετισμούς ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις παρά τη διεθνή πραγματικότητα, εμποδίζοντας έτσι τις παγκόσμιες εξελίξεις.

5. Η σύγκρουση των δύο πόλων (ΗΠΑ-ΕΣΣΔ) και η αντίθεση μεταξύ ανεπτυγμένου και Τρίτου Κόσμου εκείνης της εποχής σύμφωνα με την κωδικοποίηση των νεομαρξιστών (Baran, Sweezy, Samir Amin κλπ.).

1.1.2. Η Ευρωπαϊκή Ένωση στο διπολικό πλαίσιο

Η ΕΕ δημιουργήθηκε την εποχή κατά την οποία άρχισε να δεσπόζει ο Ψυχρός Πόλεμος και το διπολικό σύστημα και αποτέλεσε οργανικό τους τμήμα. Οι δημιουργοί της πίστευαν ότι κινητήρια δύναμή της ήταν η διάθεση των λαών της να σταματήσουν οι μεταξύ τους πόλεμοι. Η δύναμη αυτή προέκυπτε από την αιματηρή εμπειρία αιώνων αλλά κυρίως των δύο παγκοσμίων πολέμων, παράλληλα με τη δίψα για ανασυγκρότηση. Το δίπολο ειρήνη/ανασυγκρότηση αποτέλεσε το βασικό περιεχόμενο της μακράς αφήγησης για την υπό συνεχή εξέλιξη ΕΟΚ.

Σε μια εποχή οικονομικής ανασυγκρότησης, οι κυβερνήσεις και οι λαοί της Ευρώπης ξεκίνησαν την αρχική συνεργασία τους από το προνομιακό και ενωτικό πεδίο της εποχής, την οικονομία. Ήταν μια στρατηγική συνεργασίας για την ισόρροπη και, ει δυνατόν, χωρίς ανισότητες και διαφορές οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης, μετά από τόσες καταστροφές. Μέσα στο διεθνές σύστημα και με τις συνθήκες της εποχής, η τότε ΕΟΚ αναπτύχθηκε οικονομικά και κοινωνικά, επιτυγχάνοντας ισόρροπη λειτουργία ανάμεσα στην Ένωση καθαυτή και στο κάθε εθνικό κράτος ξεχωριστά.

Όμως, στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων, η ΕΟΚ αποτελούσε μέρος του δυτικού συστήματος, ανάχωμα στον άλλο πόλο, στον υπαρκτό σοσιαλισμό, και με αυτή την έννοια εντασσόταν στη δυναμική του διπολισμού. Η πολιτική παρουσία και η αμυντική θωράκισή της ολοκληρώνονταν μέσα στον δυτικό κόσμο. Η παρουσία αμερικανικών βάσεων και στρατευμάτων, πρωτίστως στη Γερμανία,

υπογράμμισε την υπό διαμόρφωση δυναμική παρουσία και τελικά ηγεμονία των ΗΠΑ με παράλληλη υποκατάσταση και περιορισμό της Μεγάλης Βρετανίας στα όρια ενός έθνους-κράτους χωρίς παγκόσμιες ηγεμονικές φιλοδοξίες. Το ΝΑΤΟ, με παραδεδεγμένη την ηγεμονία των ΗΠΑ, λειτουργούσε ως φορέας (αμυντικής) ενοποίησης όλου του δυτικού συστήματος.⁶

Η Ευρώπη, σαν οντότητα στις διεθνείς σχέσεις αυτή την περίοδο, ενώ επικαθορίζεται από το διπολικό σύστημα, αφήνει περιθώρια στις μεγάλες χώρες της Ένωσης, οι οποίες διατηρούν τη δυνατότητα μιας ορισμένης επιρροής στις εξελίξεις. Οπωσδήποτε, οι ευρωπαϊκές χώρες αποδέχονταν το ρόλο τους στη μια πλευρά του διπολικού κόσμου και το μέτωπο Ευρώπης-ΗΠΑ παρέμενε αρραγές απέναντι στο σοβιετικό μπλοκ παρά την ύπαρξη ισχυρών κομμουνιστικών κομμάτων που «διαμεσολαβούσαν» και ασκούσαν πιέσεις στα ζητήματα του κοινωνικού κράτους αλλά και στο ειρηνιστικό κίνημα.

Σημαντική επιρροή στις εξελίξεις, που υπέσκαπταν την αμερικανική ηγεμονία, ασκούσε επίσης το αντιαποικιακό κίνημα που κορυφώθηκε με τον πόλεμο του Βιετνάμ.

1.1.3. Η περίοδος της ανασυγκρότησης (1945-1967)

Η ΕΕ ως δυνάμει διεθνής οντότητα αλλά και η Ευρώπη

6. Την ίδια εποχή, και πολύ πριν από την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, ακούγονταν διορατικές φωνές, ενώ αναλαμβάνονταν και πρωτοβουλίες για πολιτική ενοποίηση και αμυντική θωράκιση της ΕΕ με δικές της αποκλειστικά δυνάμεις (βλ. π.χ. την αποτυχημένη απόπειρα δημιουργίας Αμυντικής Κοινότητας το 1954).

συνολικά επηρεάζονται και παρακολουθούν τις παγκόσμιες εξελίξεις. Σταθμός και αφετηρία για την Ευρώπη αποτελούν οι εξελίξεις στο τέλος της δεκαετίας του '60. Η τότε ΕΚΑΧ και εν συνεχεία η ΕΟΚ εισέρχονται, από πολιτική και αναπτυξιακή άποψη, στη λεγόμενη περίοδο της ανασυγκρότησης (1945-1967).⁷ Είναι η περίοδος κυριαρχίας του σοσιαλδημοκρατικού συμβολαίου το οποίο λειτουργεί σχετικά ανεξάρτητα από το αν στην κυβέρνηση βρίσκονται οι φυσικοί φορείς αυτών των ιδεών –τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα– ή τα συντηρητικά. Βασικά στοιχεία του πολιτικού συστήματος της περιόδου αυτής είναι:

- Ο κοινοβουλευτισμός με δύο μαζικά κόμματα, ένα σοσιαλδημοκρατικό και ένα φιλελεύθερο συντηρητικό, οργανωμένα σε δικομματικό σύστημα –με παραλλαγές αν υπήρχε και ισχυρό κομμουνιστικό κόμμα– που εναλλάσσονται στην εξουσία.
- Τα μαζικά επίσης συνδικάτα που εξέφραζαν τον ήπιο «κολεκτιβισμό» της εποχής, την πίστη στην κοινωνική ανέλιξη. Η χαμηλή ανεργία περιορίζε τις έξωθεν πιέσεις.
- Στην οικονομία λειτουργεί ο «κεϋνσιανής» έμπνευ-

7. Ο Michel Rocard την ονομάζει ένδοξη περίοδο και την επεκτείνει ως το 1975. Μια ανάλογη περιοδολόγηση, την οποία αξιοποιήσαμε εδώ, κάνει ο Pierre Rosanvallon θεωρώντας ότι η πρώτη περίοδος 1945-70 προσδιορίζεται από το κεϋνσιανό υπόδειγμα. Η δεύτερη, που κλείνει το 1989, έχει σαν κεντρικό ζήτημα το κίνημα κατά του ολοκληρωτισμού και η τρίτη έκτοτε αφορά τη δυνατότητα ευρωπαϊκής πολιτικής οικοδόμησης.

σης κρατικός παρεμβατισμός και δημιουργείται το κοινωνικό κράτος.

Οι πιέσεις που ασκούνται, μέσω και των κομμουνιστικών κομμάτων, από το ανατολικό μπλοκ έχουν την πρώτη περίοδο θετικό χαρακτήρα, με την έννοια της προσπάθειας για περιορισμό των ανισοτήτων. Επηρεάζουν επίσης την πολιτική και ιδεολογική διαμάχη που διεξάγεται στην αριστερά για το δημοκρατικό ή μη χαρακτήρα του σοσιαλισμού. Τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα δίνουν τον τόνο στα έθνη-κράτη σε όλη την Ευρώπη, ενώ η ΕΟΚ «μεταφράζει» το κλίμα αυτό σε πολιτικές. Η επιρροή της σοσιαλδημοκρατίας είναι τέτοια ώστε ο 20ός αιώνας χαρακτηρίζεται και ως αιώνας της σοσιαλδημοκρατίας.

Παράλληλα, η τότε ΕΟΚ προχωρά στην επεξεργασία και άσκηση μιας ανοιχτής οικονομικής πολιτικής φιλελεύθερης έμπνευσης. Πρόκειται για την εποχή της άρσης των εμποδίων στις συναλλαγές (τη λεγόμενη αρνητική ενοποίηση) η οποία γνωρίζει την πρώτη σημαντική της επιτυχία με την ολοκλήρωση –σε χρόνο ρεκόρ– της τελωνειακής ένωσης το 1965. Για την ορμητική επίσης ανάπτυξη της ΚΑΠ, η οποία –επίσης σε χρόνο ρεκόρ– υπερβαίνει το επισιτιστικό έλλειμμα της Ευρώπης θέτοντας τα θεμέλια της πολιτικής της αυτόρκειας. Και τα δύο επιτεύγματα συνοδεύονται από ισχυρούς ρυθμούς ανάπτυξης και χαμηλά ποσοστά ανεργίας. Η επιτυχία του εγχειρήματος είναι τέτοια που το ανατολικό μπλοκ δημιουργεί παράλληλο μόρφωμα, την ΚΟΜΕΚΟΝ, με παραπλήσιους –αν όχι ταυτόσημους– στόχους και προσανατολισμούς. Η Δυτική

Ευρώπη ανακτά σταδιακά αυτοπεποίθηση και συνείδηση της ανωτερότητάς της απέναντι στο σοβιετικό πρότυπο. Με την έννοια αυτή, μπορεί πλέον να αντιμετωπίζει την πολιτική της ειρηνικής συνύπαρξης, μετά το 1956, με ψυχραιμία, αν όχι με κάποια δόση ανωτερότητας. Παραμένει έτσι πιστός σύμμαχος των ΗΠΑ και ασφαλές ανάχωμα του «ελεύθερου κόσμου» απέναντι στο «σιδηρούν παραπέτασμα». Η κατάσταση αυτή διευκολύνει τις δημοκρατικές ζυμώσεις στα ευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα, τα οποία απορρίπτουν σταδιακά τη δικτατορία του προλεταριάτου και επεξεργάζονται ειρηνικούς δρόμους προς το σοσιαλισμό σε συνεργασία με σοσιαλδημοκρατικές δυνάμεις («Κοινό Πρόγραμμα της Αριστεράς» στη Γαλλία). Ο ιστορικός συμβιβασμός στην Ιταλία αποτελεί μάλιστα την εναργέστερη απόπειρα υπέρβασης των ιδεολογικών αντιπαραθέσεων, παρά τη βίαιη απόσυρσή του μετά την, υπό αδιευκρίνιστες ακόμα συνθήκες, δολοφονία του χριστιανοδημοκράτη ηγέτη Aldo Moro.

Όμως, ήδη η βιομηχανική επανάσταση παρουσιάζει τα πρώτα σημάδια κορεσμού και κόπωσης, ενώ το πρόβλημα της απασχόλησης αρχίζει να οξύνεται. Παράλληλα αναδεικνύονται τα αιτήματα της μεταβιομηχανικής κοινωνίας.

Τα κόμματα και τα συνδικάτα μετατρέπονται όλο και περισσότερο σε κατεστημένους γραφειοκρατικούς μηχανισμούς αδυνατώντας να καλύψουν το νέο ανθρώπινο δυναμικό που εισβάλλει στις κοινωνικές εξελίξεις. Αν οι μεγάλες ηλικίες αποδέχονται όλο και περισσότερο, ως ασπίδα ασφάλειας τους απέναντι στα ερωτήματα και τα προβλήματα της συγκυρίας, τους κατεστημένους μηχανισμούς

της βιομηχανίας, του κράτους, του κόμματος και του συνδικάτου επιμένοντας στις κολεκτιβιστικές απαντήσεις της προηγούμενης περιόδου, μια πολυπληθής και δυναμική νεολαία μένει έξω από τις εξελίξεις και εξεγείρεται.

Στην ανατολική πλευρά της Ευρώπης, η απάντηση στη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του Khrouchtchev είναι η περαιτέρω ενίσχυση των γραφειοκρατικών δομών (μια αναπαλαίωση του σταλινισμού), η συγκεντροποίηση και τελικά η στασιμότητα της εποχής Brezhnev. Σε αντίθεση με τα επιτεύγματα και την αυτοπεποίθηση της Δυτικής Ευρώπης, οι αντιδράσεις αυτές εικονογραφούν την ανασφάλεια και τη διαφαινόμενη αποτυχία του σοβιετικού μοντέλου. Αλλά και στο σοβιετικό μπλοκ, στα κράτη της Κεντρικής κυρίως Ευρώπης με ισχυρή προπολεμική δημοκρατική παράδοση, διαμορφώνονται συνθήκες εναντίωσης στον νεοσταλινικό ολοκληρωτισμό.

1.1.4. Η περίοδος του αντιποικιακού κινήματος και του αγώνα κατά του ολοκληρωτισμού (1968-1989)

Η κρίση προσαρμογής των κοινωνιών της Ευρώπης (από τη βιομηχανική στη μεταβιομηχανική κοινωνία), εκφράστηκε με τα «διαταξικά» κινήματα κυρίως της σπουδάζουσας νεολαίας, με επίκεντρο τα πανεπιστήμια, και τις αγωνιστικές πρωτοβουλίες των εκτός των «επίσημων» συνδικάτων εργαζομένων. Επρόκειτο για τα κινήματα που απέπνεαν δυναμισμό και στηρίχθηκαν σε μια πολυάριθμη νεολαία, απότοκο της δυναμικής δημογραφικής έκρηξης μετά το τέλος του πολέμου. Τα κινήματα αυτής της περιόδου συνέπεσαν με την ενηλικίωση της γενιάς του

«baby boom», με την είσοδο δηλαδή μιας πολυπληθούς νεολαίας στη μορφωτική, παραγωγική και πολιτική διαδικασία.⁸

Τα κινήματα αυτά έκριναν και κατέκριναν τα κόμματα και τα συνδικάτα που εξέφραζαν το πολιτικά ορθό της εποχής. Αρνούνταν τον εγκλωβισμό των κοινωνιών της Ευρώπης αλλά και των κινήματων του Τρίτου Κόσμου στο διπολικό αδιέξοδο και μετασχημάτιζαν σε πολιτιστική (και πολιτική) ελευθεριότητα τον φυσικό ριζοσπαστισμό της νεολαίας.

Τα κινήματα νεολαίας του Μάη '68 αλλά και το αντίστοιχο αντιπολεμικό κίνημα της Αμερικής διαμόρφωσαν το φιλελεύθερο και κριτικό πολιτικό περιβάλλον ως το 1990, συνέβαλαν στον εκδημοκρατισμό της κομμουνιστικής αριστεράς στη Δύση (ευρωκομμουνισμός) και διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην Ανατολική Ευρώπη, όπως στην εμφάνιση του κινήματος της «Άνοιξης της Πράγας» το 1968 και του κινήματος της «Αλληλεγγύης» τη δεκαετία του '80 στην Πολωνία.⁹

8. «Η γενιά-αστερισμός όλων των ηλικιακών ομάδων με ημερομηνία γέννησης από το 1946 ως το 1964, η γενιά baby boom όπως την αποκαλούν στην Ευρώπη και την Αμερική, δηλαδή η γενιά της μεταπολεμικής έκρηξης γεννήσεων. Η πιο πολυάριθμη στην ιστορία της ανθρωπότητας». Μίμης Ανδρουλάκης: *Βαμπίρ και κανίβαλοι*. Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2004, σελ. 12.

9. Πολλοί θεωρούν ότι η περίοδος αυτή προσδιορίστηκε επίσης από την αντίθεση στον ολοκληρωτισμό που οδήγησε στην πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού. Βλ. Ξ. Γιαταγάνας: *Η Ευρώπη και η Αριστερά. Σημειώσεις για μια προβληματική σχέση*. Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1990.